

Людмила Фоменко
(Дрогобич)

ОСОБА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: МОРАЛЬНА ПЛОЩИНА

Писати про Григорія Сковороду і важко, і одночасно легко. Важко, тому що початок нового етапу відродження української культури та усвідомлення власної національної ідентичності передбачало перевідкриття знаних особистостей, які тривалий час знаходилися в «тінях всезагальної єдності». Передбачуваний інтерес до з'ясування ролі цієї постаті в історії українського народу породив як спроби «усіма фібрами» власної душі доторкнутися до багато в чому незбагненої особистості, так і намагання повністю занурити її у реалії українського сьогодення, «позбавити» історичного контексту її буття, «привласнити» її значення у розвитку духовної культури загалом тощо. І всі ці наміри, почасти, залишаються не повною мірою усвідомленими. Спроби ж усвідомлення межуються з логічною недовершеністю задуму, або ж потоками проривів несвідомого у царину цілковито зрозумілих речей, осмислення яких під силу діалектично мислячому розуму.

Стосовно ж легкості, то вона пов'язана перш за все з особливостями особистісного сприйняття особи Григорія Сковороди. Саме духовне налаштування на сприйняття іншої особистості породжує становлення, продукування, відтворення образу «свого Сковороди» у власній душі. І таке «привласнення» визначної особистості відбувається не відразу, не водночас, а на тернистому шляху особистого духовного пошуку, через падіння і піднесення, втрати і здобутки, розчарування і натхнення тощо. І головне, що приваблює в особі Г. Сковороди і надає натхнення – це стійкість у здійсненні морального вибору на всіх етапах життєвого шляху.

Учень і відданий товариш Гр. Сковороди М.І. Ковалинський, підкреслюючи його мудрість і праведність, вибудовує понятійно-категоріальний ланцюжок сходження до цієї вершини. А саме, «...вільна воля передбачає вибір; цей же – моральну здатність, що може пізнати добро, істину, досконалість, любити її і краще шукати. Звідси походить подвиг пошуку, і подвижник істини називається мудрий, а його справа – чеснота...

Подвиг, тобто правильне вживання вільної волі, робить поділ; і цей подвиг у виборі істинного, доброго, досконалого є правда, що всякому віддає своє: повне – повним і марне – марним. Тому мудрий і праведний є одне й те ж...

Поставлений між вічністю та часом, світлом і пільмою, істиною і брехнею, добром і злом, маючи переважне право вибирати істинне, добре, досконале і здійснюючи це на ділі, у всякому місці, бутті, стані, званні ступені, є мудрий, є праведний» [1, с. 11]. І все це було притаманне Гр. Сковороді.

Не долучаючись до дискусії стосовно природи моральних якостей людини, зауважимо, що все ж виховання, духовна атмосфера сім'ї, приклад батьків відіграли важливу роль у становленні моральних якостей Гр. Сковороди. Але виняткові здібності до наук, які вважаються вродженими, теж слід вважати дарунком Божим за благочестя батьків. «Вони мали міщанський стан, посередньо достатній, та чесністю, правдивістю, гостинністю, побожністю, миролюбним сусідством виділялись у своєму колі» [1, с. 11].

Моральні якості Гр. Сковороди виявлялися у всіх аспектах його життєдіяльності, часом збагненої, часом незбагненої. І все ж більшою мірою незбагненою майже для всіх його сучасників. Спосіб його життя не дозволяв і до сих пір не дозволяє окреслити його в межах, презентованих світським або ж християнським подвижництвом. Для ченців він є неприйнятним, так як здійснюється за межами монастирських воріт, а для світських побожних людей – через суворий аскетизм. Але при цьому не був він і пустельником. І не загубився у розмаїтті яскравих індивідуально-особистісних життєвиявлень, бо порівняно з іншими воно, як бачиться, було чи не найтяжчим. Бо включало не тільки самореалізацію дарованих талантів. Шлях Сковороди – це шлях служіння своїми талантами народу **без втрати себе**. Без занурення у повсякденність, зберігаючи гідність у підчас складних життєвих ситуаціях, він крокував невидими для звичайного ока духовними сходінками до жаданної для багатьох, але досяжної далеко не для всіх вершини – Бога. Він її досягнув вже тут, у земному бутті. Філософська творчість, поетичні дарунки, педагогічно-виховна робота, прагнення виявити і підтримати талановитих учнів (планка обдарованості була досить високою, тому таких було небагато)... У всіх цих творчих і звичайних життєвиявленнях і поставав свого історичного часу і дотепер постає перед нами один із взірців впровадження у власному житті тієї великої Істини людського життя «український Сократ» Гр. Сковорода. Відмінність між ними (окрім звичайної особистісної індивідуальності, місця і часу буття) проглядається саме у духовній площині. Якщо Сократ перебував у ситуації передчуття явлення християнської Істини, то Гр. Сковорода – в умовах, коли Вона, була явлена і проголошена Сином Божим, але багатьма невізнана, або ж викривлена чи спотворена, і потребувала відтворення у людському житті у своїй незбагненності і чистоті. А так як створена Богом людина – неповторна індивідуальність, то і шляхів до Бога, служіння Йому багато, але ж Істина – одна. І тому найтяжче завдання для людини – це знайти в своїй душі ту основу людської єдності, людства, яка

задана єдиним Богом, Творцем кожної людини – Істиною. І вона теж за логікою таких міркувань повинна бути Одна. І справа не в тому, щоб відтворювати природно-біологічну однаковість людей (на кшталт, клонування), чи однодумство (на кшталт, завчання тез вождів і намагання втиснути в ці тези розмаїття людських життєвиявлень). Істина зумовлює єдність у багатоманітті особистостей, їх самоцінність і нескінченність. Найбільш короткий, але підчас тривалий шлях до Істини – через самопізнання. Цей шлях слугував дороговказом духовних пошуків прихильникам давніх релігій Сходу. Давньогрецька філософія в особі Сократа також сконцентрувала увагу на самопізнанні. Античність не знала людської індивідуальності, особистості, але перебувала у *передчутті їх відкриття*. Відкриття того факту, що душа є основою самобутності людини, а також джерелом єдності всіх людей. Пізнавши себе ти краще розумітимеш інших людей.

«Український Сократ» Гр. Сковорода отримав таке найменування не тільки за діалогічний характер свого філософування. Він як і Сократ побачив велику роль самопізнання в житті людини. Але в історичному поступі розвитку постантичної культури воно набуло нової акцентуації. Як бачиться,

самопізнання у розумінні Гр. Сковороди просякнуте християнським духом і тому більш співзвучне заклику «*впізнай в собі людину*». Людина багато чого про себе знає, але почасти не вчиняє в житті *як людина*. І тим самим і не може реалізувати задум Божий про кожного з нас. А всі сокровенні людські потенції, з погляду мислителя, сконцентровані у серці людини. І саме йому належить першість у формуванні кордичної проблематики в українській філософії, яку почесно продовжив П. Юркевич. Західноєвропейська традиція (Б. Паскаль, німецькі мислителі тощо) у її формуванні та з'ясуванні головних питань переважно проклала шлях до Бога, підносячись до неба філософськими сходишками. А українська – навпаки, з Богом в голові і в серці «*користувалася*» філософією у реалізації головної життєвої мети. Улюблений учень Гр. Сковороди, відтворюючи діалог мислителя з губернатором Харкова писав: « – Пане Сковорода! Про що вчить Біблія? – Про людське серце, – відповів він. – Поварські ваші книги вчать, як задовольнити шлунок; собачі – як звірів душити; модні – як чепуритися; Біблія вчить як облагородити людське серце.

Хтось із учених запитав його тут же, що таке філософія.

– Головна мета людського життя, – відповів Сковорода. – Голова людських справ є дух людини, думки, серце. Кожен має мету в житті, та не кожен має головну мету, тобто не кожен займається головою життя. Один займається черевом життя, тобто спрямовує всі свої справи, щоб дати життя череву; інший – очам, інший волоссю, інший – ногам і іншим членам тіла; інший же – одягові й іншим бездушним речам; філософія, або любов

мудрості, спрямовує все коло справ своїх на той кінець, щоб дати життя нашому духові, благородство серцю, світлість думкам як голові всього. Коли дух у людині веселий, думки спокійні, серце мирне, то все світле, спокійне, блаженне. Оце є філософія» [1, с. 34].

І таку філософію він не тільки запропонував у вигляді витворів теоретичного розуму, але і як плід практики власного життя. І ця філософія дотепер не втратила своєї цінності, бо багато питань, зокрема теологічного характеру, які в той час були актуальними, постали ще більш актуалізованими тепер. Це стосується перш за все розпорошення християнської істини по конфесійним кутам, численна кількість сект, які, почасти, є християнськими тільки за найменуванням, панування матеріальних цінностей у соціокультурному просторі сучасного світу. Зокрема, стосовно сект Сковорода мав думку, що «будь яка секта... пахне власністю, а де власномудрість, там немає головної мети, або головної мудрості. Я не знаю мартиністів... ані розуму, ні вчення їх; якщо вони відокремлюються в правилах і обрядах, щоб здаватися мудрими, то я не хочу їх знати; якщо ж вони мудрують, щоб бути корисними громадянами суспільства, то я їх поважаю; та заради цього їм не треба відокремлюватися. Любов до ближнього немає ніякої секти: на ній весь закон і вади висять. Закон природи як самодостатній для людського блага є всезагальний і відбитий на серці кожного, даний всякій істоті, навіть останній піщинці. Подяка всеблаженному Богу, що трудне зробив непотрібним, а потрібне нетрудним!» [1, с. 39].

З огляду на ці та інші висловлювання мислителя, важливою справою людини є вивчення Святого письма, вникаючи в Його духотворчий, і тим самим життєтворчий смисл, а не просто як збірку давніх історій. З метою донесення до розуміння молодих людей змісту і смислу головних вимог Творця до людини Гр. Сковорода написав свого часу прекрасний твір «Вхідні двері до християнського благочестя для молодого шляхетства Харківської губернії». Не зважаючи на цільове призначення цього твору і спрямованість на певну категорію молодих людей, які мають певне становище у суспільстві – дворян, цей твір має важливе виховне значення для сучасної молоді, зокрема студентської. Особливого значення набуває в сучасних умовах спірна ситуація, яка виникла у зв'язку з тим, що християнські настанови були написані світською людиною і викладені відмінним від звичного способом. Загальна характеристика твору була позитивною, а саме: «Твір цей містив у собі прості істини, короткі корінні пізнання посад, що належать до співжиття.

Всі освічені люди вбачали у ньому чисті поняття, справедливі думки, ґрунтовні роздуми, відчутні стимули, благородні правила, які рухають серце до належного йому високого кінця» [1, с. 29]. Але вісутність

духовного сану у Гр. Сковороди озброїла проти нього єпископа Білгородського.

Стрімкий цивілізаційний поступ сучасного світу підніс на небувалу висоту матеріальні цінності і «змушує» навіть духовні розглядати через призму матеріального інтересу. Відбувається саме те, проти чого повстав у свій час Гр. Сковорода своєю вірою, своєю творчістю і своїм благочестивим життям. Він був живим втіленням християнського благочестя. Це рідкісний випадок, але він уможливив інші постаті (напр. П. Юркевич). І він утверджує можливість запровадження уроків християнського благочестя в школах, у вищих учбових закладах, і проведення їх духовно «озброєними» педагогами. Бо потреби сучасного суспільного життя на всіх гілках влади, у всіх йогоосередках можуть забезпечити люди, для яких християнське благочестя не є чужим.

Але головним уроком Гр. Сковороди для всіх нас все ж є його власне щасливе життя. Тільки осяяне Духом Святим серце може зберігати стан щасливості залюбих життєвих обставин..., а також оминати пастки, які готує нам земне життя на шляху до Вічності.

Література

1. Сковорода Григорій. Впізнай в собі людину / Пер. М.Кашуба; Пер. поезії В. Войтович. – Львів: Світ, 1995. – 528 с.